

Elçin QALİBOĞLU

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutunun

aparıcı elmi işçisi

e-mail: elcin.galiboglu@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2023.2.82>

GÜNEY AZƏRBAYCANDA AŞIQ SƏNƏTİ: ƏNƏNƏ VƏ ÇAĞDAŞLIQ

Xülasə

Bu gün Güney Azərbaycanda bütün çətinliklərə baxmayaraq aşıq sənəti inkişaf etməkdədir. Ana Sazımızla ana dilimizin imkanları daim açılır, həm də qorunur. Ana dilimizin hər mənada varlığının qorunmasında Güney Azərbaycandakı aşıq sənətinin daşıyıcıları misilsiz hünər göstərir. Aşıqların bu və ya başqa havanı oxuyarkən aydın, coşğun ifa tərzləri, ulusal sözlərin əzəmətli, inamlı deyilişi insanı ruhlandırır. Xalqımızın mənəvi bütövlüyünün – ruhunun qorunmasında aşıq sənətinin ayrıca, özünəməxsus yeri və rolu var. Bu gün də Güney Azərbaycanda yeni saz ansamblları yaranmaqda və xalq arasında populyarlaşmaqdadır. Qərbçilik, qloballaşma (kürəselləşmə) əhvalı Güney Azərbaycana da təsirini göstərməkdədir, ancaq bütün hallarda aşıq sənətinin qarşıdakı illərdə, onillərdə daha yaradıcı, daha döyüşkən, xalq ruhunun ardıcıl yaşadıcısı olacağı heç kəsdə şübhə doğurmur.

Məqalədə Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin tarixi inkişaf yoluna nəzər salınır, saz-söz birliyinin yaratdığı xalqı təsdiq vurğulanır, çağdaş dövrdə imzası yaygın olan aşıqların, saz ansambllarının ifaları təhlil olunur.

Açar sözlər: Güney Azərbaycan aşıqları, Güney Azərbaycanda aşıq sənəti, aşıq sənətinin tarixi qaynaqları, ana dili və aşıq sənəti, Güney Azərbaycanda saz ansamblları.

Elchin GALIBOGLU

THE ART OF LOVE IN SOUTH AZERBAIJAN: TRADITION AND MODERNITY

Summary

Today, despite all the difficulties, the art of love is developing in South Azerbaijan. With our Mother Saz, the possibilities of our mother tongue are constantly opened and preserved. The bearers of Aşık art in South Azerbaijan show a unique ability to protect the existence of our mother tongue in every sense. The clear, enthusiastic performance styles of the lovers singing this or that air, the powerful and confident pronunciation of national words inspires a person. The art of love has a separate and unique role in protecting the spiritual integrity of our people, that is, the soul. Even today, new musical ensembles are being formed in

South Azerbaijan and are becoming popular among the people. The spirit of Westernization and globalization has an impact in South Azerbaijan, but in any case, no one doubts that the art of Aşık will be more creative, more militant and a solid inhabitant of the people's spirit in the coming years and decades.

In the article, the historical development of aşık art in South Azerbaijan is discussed, the popular taste created by the combination of music and lyrics is emphasized, and the performances of aşık and saz ensembles, which are popular in modern times, are analyzed.

Key words: *South Azerbaijani musicians, South Azerbaijani music art, historical sources of music art, native language and music music, South Azerbaijan music ensembles.*

Эльчин ГАЛИБОГЛУ

**ИСКУССТВО АШУГ В ЮЖНОМ АЗЕРБАЙДЖАНЕ:
ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ**

Резюме

Сегодня, несмотря на все трудности, искусство ашуг (ашык) развивается в Южном Азербайджане. Саз возможности нашего родного языка постоянно открываются и сохраняются. Носители искусства ашуг в Южном Азербайджане демонстрируют уникальную способность во всех смыслах защищать существование нашего родного языка. Четкая, восторженная манера исполнения ашугов, исполняющих ту или иную мелодию, мощное и уверенное произношение национальных слов воодушевляет человека. Искусству любви принадлежит отдельная и уникальная роль в защите духовной целостности нашего народа, то есть души. Уже сегодня в Южном Азербайджане формируются новые музыкальные ансамбли, которые становятся популярными среди народа. Дух вестернизации и глобализации оказывает влияние на Южный Азербайджан, но в любом случае никто не сомневается, что искусство Ашуга в ближайшие годы и десятилетия станет более творческим, более воинственным и прочным обитателем народного духа.

В статье рассматривается историческое развитие искусства ашуг (ашык) в Южном Азербайджане, подчеркивается народный вкус, создаваемый сочетанием музыки и текстов, анализируются выступления популярных в наше время ансамблей ашуг и саз.

Ключевые слова: *ашуги Южного Азербайджана, ашугское искусство Южного Азербайджана, исторические истоки ашугского искусства, родной язык и ашугское искусство, ашугские ансамбли Южного Азербайджана.*

Giriş

Tarixi Azərbaycanın böyük bir hissəsində - Güney Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın bütövlükdə mədəniyyəti, dilinin işlənməsi durumu, yaşantılarının ifadəsi ruhən birliyimizin ardıcıl inkişaf etdirilməsini istəyir. Aşıq sənəti bu prosesdə əbədi canlı, özümüzə məxsus, canlı körpü rolunu oynayır.

Aşıq sənətinin tarixi kökləri qədimlərə gedib çıxır. Bu, təbiidir. Türkün ruhundan yaranan bənzərsiz sənət mahiyyətə ölümsüzdür, ulusal ruhumuzu, bütövlüyümüzü ifadə edir, gerçəkliyimizdə görünən qüdrətli ifadəsi varlığımızın təsdiqidir.

Güney Azərbaycanda aşıq sənəti Azərbaycan ruhunun bütöv, yetkin, yaşarı ifadəsi kimi özünü göstərir. 1813-cü il “Gülüstan” və 1828-ci il “Türkmənçay” müqavilələrindən sonra ikiye parçalanan Azərbaycanın indiki Quzey Azərbaycandan iki dəfə yarım böyük tarixi ərazidə - 30 milyondan çox soydaşımızın yaşadığı Güney Azərbaycanın bütün bölgələrində aşıq sənətinə böyük, qarşısızalmaz sevgi var.

Bu sevginin miqyasını çağdaş standartlarla müəyyən etmək çətindir. Təbii ki, mənəvi olanı yalnız ruhla görmək, təsəvvür etmək, habelə sözlə, əhvalla ifadə etmək olur. Mənəvi olan, ulus (xalq) ruhu ilə bağlı olanın ömrü əbədidir.

Tədqiqat

Aşıq sənəti Azərbaycan-türk ruhunun musiqidə bənzərsiz özünü ifadəsidir. Minillərdən bəri yol gələn, yetkinləşən ulusumuzun ruhu aşıq sənəti vasitəsilə özünün yeni, daha da yaşarı ifadəsini tapıb, yetkinləşib, var olub. Ulusun ruhunun musiqidə ifadəsi sözdən daha təsirlidir. Əslində musiqi söz qurtaran yerdə başlayır.

Bu gün Güney Azərbaycanda aşıq sənəti iki yerə parçalanmış Azərbaycanın ruhən bütöv, ölümsüz olduğunu haray çəkməkdədir. Ulusun ruhunun ölməzliyi onun musiqisinin yenilməzliyində, döyüşkənlik harayında, sözlə musiqinin qırılmaz birliyində, bu ölməz sənətin daşıyıcılarının ardıcıl yaradıcı olmasında, ardıcılılarının yetişməsində, habelə ulusun demək olar, hər bir fərdinin ağılında, ruhunda bu müqəddəs sənətə bağlılığında, yeni ifa tərzlərinin, aşıq ansambllarının yaranmasında özünü göstərir. Aşıq sənəti – Saz Azərbaycanın ruhundan yaranan, Türkün halını ifadə edən mənəvi qüdrətdir.

Saz – ulusal dəyərdir. Ulusal dəyərliliyi odur ki, onu ulus olaraq qıraqdan almamışıq, öz ruhumuzdan yaratmışıq. Başqa tərəfdən, bu sənətin bəşəri məzmunu da var. Əslində aşıq sənətini bütün tərəfləri ilə bəşəri dəyər də saymaq olar. Ona görə ki, özündə ulusallığı (milliliyi) tam ifadə etdiyi dərəcədə bəşəriliyi də tam təsdiq edir.

Güney Azərbaycanda aşıq sənəti – Saz ulusumuzun ölməyən, öldürülə bil-məyən ümididir. Aşıqların şaqraq, ruhlu, möhtəşəm səsləri musiqiyə yögrulur,

türkün doğma təbiətindən – Səmasından, Günəşindən, Yollarından, Bulaqlarından – Suyundan, Meşələrindən, hər açılan Səhərindən mənəvi güc alır...

Burda bir məqama da diqqət çəkmək yerinə düşər: Güney Azərbaycanda iki yüzildən çoxdur bütün çətinliklərə, ana dilində məktəblərinin olmaması, hətta ana dilində - türk dilində danışa bilmək yasağının olmasına baxmayaraq ruhunu qoruyub saxlayan soydaşlarımız dərdini-sərini sazla ovutmağa çalışır, ruhdan düşmür, sarsıntını ötür. Ulusumuzun dərdi dastanlaşır mahiyyətə, dərdədən güc, işıq alır.

Sazın türkün böyük ruhundan yarandığına kimsənin şübhəsi yoxdur. Bu gün bütün qadağalara baxmayaraq sazın soydaşlarımızın əlindən alınması mümkün deyil. Əksinə, sazın tədrisi ilə bağlı soydaşlarımızın hünərli gedişləri gerçəkləşməkdədir.

Hazırda Azərbaycanımızın Güneyində sazın öncəki dövrlərdən daha güclü bir səviyyədə inkişaf etməsi milli ruhun köklü, yaradıcı halını çətin də olsa qoruyub saxlaması ilə bağlıdır. Saz türkün möhtəşəm döyüşkənlik ruhunu ifadə edir. Bu, Türkün yenilməz ruhunun təqdimidir, burada zəifliyə və zəlilliyə qətiyyətlə yer yoxdur. Düzdür, saz ruhumuzun bir zamanlar daha güclü olmuş məqamlarını rəmzi şəkildə bizə çatdırsa da, olmalı olanı inadla, inamla bizə xatırlatsa da, bu ruhu ağılında, ürəyində gəzdirən soydaşlarımızın, bütövlükdə millətimizin ölümsüzlüyünü təsdiq edir.

Güney Azərbaycanda saza ilahi səviyyədə sevgi var. Bu sevgi soydaşlarımıza bütün məqamlarda sazi anlamağa, onu böyük bir heyrət və eşqlə ifadə etməyə imkan verir. Saz itirdiyimiz yurd yerlərimizdən yana-yana danışsa da, onun bu harayındakı kədərimiz bizə yenilməz güc verir. Güney Azərbaycan aşığılarının çıxışlarında döyüşkənlik əsas leytmotiv kimi diqqəti cəlb edir.

Həm muğam dəstgahlarının, həm də aşıq havacatlarının ifasında bəzi ümumi oxşarlıqlar nəzərə çarpır. Adətən Azərbaycanın Quzeyində dəstgahların ifası zamanı muğam şöbələrinin arasındakı rənglər, təsniflərdə bütövlükdə ansambl iştirak edir. Ancaq müşayiət zamanı daha çox tarı və kamançanı müşahidə edirik. Qarmon, fortepiano və başqa musiqi alətlərinin də bu sırada öz yeri var. Ümumiyyətlə, Quzeydə musiqi ifalarında konkret yığcamlıq özünü göstərir. Burada xanəndənin uzun-uzadı improvizasiyalar etməsinə imkan yoxdur. Haradasa bu, muğamın təhrif edilməsinin mümkünsüzlüyünə bir sübutdur. Bu, həm də bütövlükdə Azərbaycan türklərinin muğamın ruhuna, mahiyyətinə dərinləndirən bələdliyindən xəbər verir. Güney Azərbaycanda muğam sənətinə farsşayağılıq müəyyən mənada təsir etsə də, orada yaşayan xanəndələrimiz həm də sırf Azərbaycanın Quzeyindəki sayaq muğam-dəstgahlar oxuyurlar.

Güney Azərbaycanda aşıq sənətinə kənar, yad, xüsusi bir təsirin olmasına az rast gəlinir. Məsələn, bəzi aşıqların ifasında farsşayağı musiqinin səslənməsi insana qəribə təsir bağışlayır...

Güneyli aşıqlarımız bütövlükdə Azərbaycanın aşıq sənətinin mahiyyətini, əhəmiyyətini özündə böyük bir səy və inadla yaşatmağa, inkişaf etdirməyə çalışırlar. Diqqətimizi çəkən əsas cəhətlərdən biri həm muğam dəstgahlarının, həm də saz

havacatlarının ifası zamanı aparıcı musiqi alətləri ilə yanaşı başqa alətlərin də fəal iştirakıdır. Məsələn, burada sazla yanaşı balaban da fəaldır, bir növ alət "əyalətdə deyil": balaban sazla həmahəngdir, həmruhdur. Aşıqların məharətli improvizasiyalarından gözəl bir kompozisiya əmələ gəlir. Hər dəfə bir havacatdan digərinə məharətli keçidlər olur. Ümumiyyətlə, Quzey Azərbaycan aşıqlarının repertuarında olan mahnıların son dərəcə diqqətlə Güneydə izlənməsi və ifası təqdirəlayiq cəhətlərdəndir. Bir məqamı da vurğulamaq yerinə düşər, Güney Azərbaycan aşıqlarının ifa zamanı döyüşkənlik ruhlu şeir parçalarından istifadə etmələri hər birinin sifətində gözəl hal yaradır, bu da təbiidir.

Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin inkişafı hər şeydən öncə bir cəhətinə görə diqqətçəkəndir. Sazımızla ana dilimizin imkanları daim açılır, həm də qorunur. Bu, o deməkdir ki, hazırda ana dilimizin hər mənada varlığının qorunmasında aşıq sənəti misilsiz hünər göstərir. Aşıqların bu və ya başqa havacatı oxuyarkən aydın ifa tərzləri, türk sözlərinin əzəmətli deyilişi insanı ruhlandırır.

Bu gün də Güney Azərbaycanda yeni saz ansambları yaranmaqda və xalq arasında populyarlaşmaqdadır. Təbiidir, qərbçilik əhvalı Güney Azərbaycana da təsir edir və oradakı soydaşlarımız içərisində hər cür yeniliyi göydəndüşmə kimi qəbul edənlər də az deyil.

Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin tarixi köklərindən danışarkən şübhəsiz, Bütöv Azərbaycanın tarixindən çıxış etmək gərəkdir. Ruhumuzun bütövlüyünün ifadəsi olan aşıq sənətinin gerçək tarixi ikiyə bölünmüşlüyümüzdən ötdür, zamanları aşır...

Prof. Q.Namazovun araşdırmasında vurğulanır, aşıq sənətinin kökü eramızdan əvvəlki minilliklərə gedib çıxır. Amerika alimi Diklas 1960-65-ci illərdə Güney Azərbaycanda apardığı arxeoloji qazıntı işləri əsasında maraqlı, son dərəcədə tutarlı elmi nəticələrə gəlib. Eramızdan əvvəl VI minillikdə Güney Azərbaycanda mövcud olmuş, müəyyən dövrdən sonra yerə batmış Cığamış şəhəri tapılıb. Çoxsaylı tapıntılar zamanı saxsı qab üzərində aşıq ansamblının şəkli ifadə olunmuş qiymətli əşya diqqəti cəlb edib. Cığamış şəhərinin qiymətli tapıntıları çox mətləblərdən xəbər verir. Eramızdan əvvəlki minilliklərdə Mesopotamiyada - İkiçayarasında mövcud olmuş mədəniyyətin bu ərazinin qonşuluğunda təşəkkül tapması təbiidir ki, təsirsiz ötməyib. Diklas bu tapıntıyı yüksək dəyərləndirərək deyib ki, insanlığın tarixi boyunca qədim dövrlərdən soraq verən bu tapıntı son dərəcə nadirdir, ona görə ki, burada ilk dəfə olaraq orkestr şəkli ifadə olunub. Ortada ozan oturub, ətrafında müxtəlif musiqi alətləri ifa edən sənətkarların rəsmləri yer alıb. Həmin səhnədə oxuyan şəxsin də təsviri var. Təbiidir ki, bir tapıntı ilə müəyyən dəqiq elmi-tarixi qənaətə gəlmək mümkün deyil. Başqa bir fakt isə həmin ərazidən 4 min əvvəl tapılmış, hazırda Misirin muzeylərindən birində saxlanılan saxsı qab üzərində olduqca maraqlı bir şəkli diqqəti cəlb edir: çoban rəsmi verilib, başından çalma sallanır. Məlumdur ki, bu cür çalma forması sırf türklərə məxsusdur. Çoban sinəsindəki sazla sanki heykəlləşib. Təbiidir, güman etmək olar, zaman-zaman bu cür tapıntıların sayı artacaq, o zaman fitrətimizin gəldiyi elmi qənaətlər tarixi faktlar

vasitəsilə təsdiqini bir daha tapacaq. Bu cür tapıntılar, faktlar əsasında aşığı sənətinin qədim tarixə malik olması haqqında fikir irəli sürməyə tamamilə əsasımız yaranır (2, 79).

Prof. A.Nəbiyev yazır, Azərbaycan xalqının erkən orta əsrlərdən yaradıb inkişaf etdirdiyi aşığı sənətinin tarixi yüksəlişində özünəməxsus yeri və çəkisi olan yaradıcılıq qaynaqlarından biri də Güneyin (Güney Azərbaycanın – E.Q.) geniş coğrafi ərazisini əhatə edən Təbriz və Təbrizətrafi regionudur. XIV yüzilin sonu, XV yüzilin əvvəllərindən başlayaraq burada mövcud aşığı ənənələri qüvvətlənməyə, ozan sənəti zəminində yaranıb formalaşan aşığı şeirinin yüksəlişi özünü göstərməyə başlamışdır. Bir tərəfdən Anadolu və Şirvan məktəblərinin təsiri, digər tərəfdən Təbrizin Azərbaycanın mədəni mərkəzlərindən biri kimi çiçəklənməsi, burada şifahi və yazılı ədəbiyyatın inkişafına hələ orta əsrlərdən xeyli əvvəl münbit zəmin yaratmışdı. Təbriz aşığı məktəbi həm də zəngin tarixi-ədəbi əsaslara söykənirdi. XII-XIII əsrlərin ozan-aşığı rekonstruksiyası, aşığı sənətinin qam-şaman, təkkə-dərviş ənənələrindən uzaqlaşaraq yeni istiqamətə yönəlməsi sayəsindəki tərəqqini bu regiondakı ədəbi qaynaqlar rəğbətlə qarşılamaqla yanaşı, çox çəkmədən həmin tərəqqinin aparıcılarına çevrilmişdilər (3, 158-159).

O, habelə Təbriz aşığı məktəbinin keçdiyi tarixi inkişaf yolunu təhlil edərək özünəməxsus qənaətlərə gəlir. Ozan yaradıcılıq qaynaqları zəminində güclü aşığı musiqisi sinkretizminin yaranması, Anadolu və Şirvan musiqisinin bir sıra əlamət, xüsusiyyət və ifa tərzlərindən istifadə edilməklə aşığı musiqisinin yeni mərhələyə yüksəlməsi, zəngin xalq şeiri şəkilləri əsasında özünəməxsus poetik dəyərlərə malik aşığı poeziyasının yaranması bu qəbildəndir (3, 162).

Güney Azərbaycan aşığıları XX yüzilin ortalarından başlayaraq radionun, sonra da televiziyanın imkanlarından, ümumiyyətlə, yeni dövrün texniki imkanlarından (audio-videokasetlər, plastinkalar, diskələr və s.) bəhrələnməklə hər cür çətinlikləri aşmış, Quzey Azərbaycandakı aşığı sənəti örnəklərini, soraqlarını tam şəkildə mənimsəmişlər. Əlbəttə, həm solo, həm də aşığı ansamblları şəklində fəaliyyət göstərmək aşığı sənətinin Güney Azərbaycanda geniş şəkildə inkişaf etdiyini, tarixən ciddi, yaradıcı özlə malik olduğunu bir daha sübut edir. Quzey Azərbaycanda aşığı sənətinin SSRİ dönəmində texniki imkanlar sarıdan inkişafı, yayılması Güney Azərbaycanda coşğulu prosesin içlərdə getməsinə, ardıcıl xalqlaşmasına ciddi təkan verdi.

XVI yüzildə Qurbaninin yaradıcılığı ilə zəngin ədəbi məktəb səviyyəsinə yüksəldiyini vurğulayan A.Nəbiyev Təbriz aşığı şeirinin tarixi, ədəbi-poetik yüksəlişi mərhələsində şəriət-təriqət-mərifət-həqiqət görüşlərini dünyəvi dəyərlərin əvəz etdiyinə, bəşəri idealların aşığı şeirinə gəldiyinə, həqiqətin kamil əxlaqi dəyər kimi vəsf olunması və bunların zəminində Azərbaycan mədəniyyəti, sənəti və ədəbiyyatında intibahın başlanmasına mühüm təsir göstərdiyinə diqqət çəkir, bu məktəbin Şirvan məktəbində nəzərə çarpan milli dastan yaradıcılığını repertuara gətirdiyini, yeni mərhələyə yüksəltdiyini, Şirvan məktəbindən fərqli olaraq Təbriz

aşıqlarının dastanları, nağılları repertuara daxil edib yenidən işləmək yolunu deyil, birbaşa sevgi macərələrini dastanlaşdırmaq ənənəsini seçdiyini bildirir (3,155).

Bu gün Güney Azərbaycanda aşiq sənətinin soraqlarının yayılmasında internetin verdiyi imkanlar ölçüyəgəlməzdir. İndi dünyada texniki imkanlar o səviyyədə inkişaf edib ki, qarşısını almaq, qısıtlamaq – məhdudiyətlər qoymaq mümkünsüzdür. Müxtəlif sosial şəbəkə platformalarında bu soraqlar yayılır, ömürləşir.

Bu sırada Yutubun yaratdığı imkanlar daha genişdir. Aşiq sənətinin soydaşlarımıza təsiri şübhəsiz, böyükdür. Sazla sözün birliyi ağıllarda, ürəklərdə ciddi izlər buraxır. Çağdaş dövrdə aşiq sənəti insanların mənəvi həmrəyliyinə yaradılmasında böyük rol oynayır. Aşıqların bir yerə toplanması, ətraflarında soydaşlarımızın saygılı, ciddi dinləyicilər olaraq varlığı ana sazımızın imkanlarıyla yaradılan bugünün ümidli gerçəkliyidir.

Fikrimizcə, Güney Azərbaycanda saz ansambllarının ardıcıl yaranması ulusumuzun fitrətən, ruhən birliyinin, bir olmaq istəyinin ifadəsi kimi meydana çıxır. Ana dilimiz saz musiqisinin gücüylə təmizlənir, ərəb-fars sözlərinin sayı azalır, öz sözlərimizlə əvəzlənir. Çox zaman aşıqların ifasında Quzey Azərbaycanın tanınmış aşıqlarının, şairlərinin yaradıcılıq örnəklərini dönə-dönə deməsini görürük.

Tarixən Güney Azərbaycan ərazisində - Qaradağda, Urmiyada, Zəncanda, Həmədanda, Savədə, Xorasanda, Sərabda, Qaşqay da aşiq mühitlərinin olduğunu görmək olur (3, 163).

Nə qədər çətin olsa da, aşiq sənəti bu gün Güney Azərbaycanda ulusun azadlıq imkanlarının yaradılmasında döyüşkən əsgər rolunu oynamadadır. Əslən Güney Azərbaycandan olan tanınmış aşiq, “Dalğa” Musiqi qrupunun rəhbəri Çingiz Mehdiपुरla söhbətimizdə o, burada aşiq sənətinin çağdaş durumundan danışır. Saz havalalarını ilk dəfə notlaşdıran Çingiz Mehdiपुरdur. 2000-ci ildə Təbrizdə “Qopuz məktəbi”, 2004-cü ildə “Aşiq havaları” kitablarını çap etdirib. “Aşiq havaları”nda “mi” kökü və “Segah” üzərində incələnərək nota köçürülmüş 36 hava yer alıb. 2012-ci ildə AMEA Folklor İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə dərs vəsaiti kimi “Saz məktəbi” kitabı çap olunub. Artıq saz ifaçıları notu bilirlər. “Saz məktəbi” kitabı İranda hər dəfə min nüsxə olmaqla 5 dəfə çap olunub. İndiyə kimi 100 havanı notlaşdırdığını deyən aşiq 3 cildə “Aşiq havaları” adlı kitabı nəşrə hazırladığını bildirir. Kitablardakı şeirlər Azərbaycan türkcəsində, ərəb qrafikalı əlifbadadır. Ç.Mehdiपुर: “Güneydəki aşıqlarımız daha çox Gədəbəy, Borçalı, Şirvan aşıqlarından bəhrələnilər. İndi Güneydə aşiq sənətini səviyyəsi artır. Aşıqları toylara çox aparırlar. Ancaq dastançılıq ənənəsi sənəgiyə” (1). O, tanınmış aşıqlar sırasında Aşiq Məhbubun, Aşiq Novruzun, Aşiq Cavadın və b. adlarını çəkir, hər birinin səs tembrinin fərqli olduğunu bildirir. Yeni saz havalalarının yaranmasına gəlinə, Ç.Mehdiपुर 15-dək hava yaratdığını qeyd edir.

Onun Yutubdakı çıxışlarını yəqin oxucularımız yaxşı xatırlayır: odlu-alovlu, ehtiraslı, ümidli, hiddətli haraylarında Güney Azərbaycan türklərinin durumunu

çatdırır. Bu, şair, rəssam Huşəng Cəfəridir. O, ardıcıl olaraq Azərbaycan ruhlu, soraqlı şeirləri ilə tanınır. H.Cəfəri 1958-ci ildə Zəncanın Qalacıq kəndində dünyaya gəlib. Rəssamlığı Üstad Rəhim Nəvəsindən öyrənib. “Hacılar” və “Bəla vurun belə fərmandara” şeirlərini yazdıqdan sonra 3 il dövlət xidmətindən uzaqlaşdırılıb. Sonra makinaçı kimi xidmətə çağırılıb. Üç qızı, bir oğlu var. Oğlu qrimçi, qızlarından biri şairə, biri rəssam, üçüncüsü isə miniatürçüdür.

“Suyun günahı yoxdur. Su o həzin səsi ilə ortadan keçməklə öz dərdini də bizdən gizlədir. O yaxşı bilir ki, iki Azərbaycan nə çəkir. O sakit halda axması ilə deyir ki, baxın, məndə heç bir günah yoxdur. Ancaq siz gərək bir-birinizi duyasınız, anlayasınız, bir-birinizi düşünəsiniz. Bu baxımdan Arazda heç bir təqsir görmürəm. Heç bir su bizi bölə bilməz. Ürəyi su bölsə, ölə bilərik. Ancaq biz ölməmişik, dərdimizi deyirik. Odur ki, belə diriyə ölüm yoxdur. O kəsin ki, fikri, düşüncəsi var, ona ölüm yoxdur. Hec vaxt mən o tay, bu tay bilmədim ki. Şəhriyar “Heydər babaya salam” poeması ilə həm o taya, həm də bu taya geniş bir qapı açıb getdi. Bəxtiyar Vahabzadə də bu taydan “Gülüstan” poeması ilə bir qapı açdı. Bizi burada bacı-qardaşlarımız böyük coşqu, böyük məhəbbətlə alqışlayırlar, bağrılarına basırlar. Söhrab Tahirin Azərbaycan” poeması isə o taylı, bu taylı Azərbaycanın yaralı ürəyinin təsəllisidir. Bildiyiniz kimi, o tayda şairlərə həmişə bir basqı olub, biz sıxıntı yaşamışıq. Artıq baxışlar dəyişib, fikirlər dəyişib. Bu gün mənim yurdu olan Zəncanda tar, kamança, qarmon çalanların sayı artıb. Bunlar Azərbaycan musiqisini, şeirini yaşadırlar. Xalqda böyük bir canlanma var. Xalq öz dilini, adətini qoruyub, saxlaya bilib ki, bu da bizi sevindirir” (6).

H.Cəfərinin şeirlərindən:

Görürəm, əslinə qayıdır elim,
Bu elin gücünə bağlıdır belim.
O zülüm zalımın, bu, mənim selim,
Bu seldə dayanar sal, Dədə Qorqud,
Bir döyüş havası çal, Dədə Qorqud.

Yar ağladı, mən ağladım
Yarın boyun qucaqladım,
Yar ağladı, mən ağladım.
Yığışdı qonşular bütün,
Car ağladı, mən ağladım.

Başında qar qalan dağa,
Danışdım ayrılıq sözün.
Bir ah çəkib başındakı,
Qar ağladı, mən ağladım.

Elə ki, əsdi bir xəzan,
Talandı güllərim mənim.

Xəbər çatınca bülbülə,
Xar ağladı, mən ağladım.

Ürək sözün dedim tara,
Simlər oldu para-para
Yavaş-yavaş sızıldadı
Tar ağladı, mən ağladım

Dedim ki, həqq mənimkidir,
Başımı çəkdiilər dara.
Tənab kəsəndə boynumu.
Dar ağladı, mən ağladım.

Cəfəriyəm boyum bala,
Qəm sinəmdə qala-qala,
Yar canımı ala-ala,
Yar ağladı, mən ağladım (6).

Ümumən H.Cəfərinin Yutubda həm öz ifasında, həm də aşıqların ifasında səsləndirilən şeirlərini dinlədikcə bu qənaətə gəlmək olur ki, onun yaradıcılığı başdan-başa xalq ruhuyla nəfəs alır. Bu gün onun şeirləri Güneyli soydaşlarımız tərəfindən daim böyük sevgi və sayğıyla qarşılır, aşıqların repertuarında yer alır.

Əslən Güney Azərbaycandan olan aşıq İsa Təbrizli Güney Azərbaycanın zəngin folklor soraqlarını toplayıb, şeir yazmağı da var. Folklor araşdırmaçılığı ilə məşğul olan İsa Təbrizli Güney Azərbaycanın atalar sözləri, zərb məsəllərini, nağıllarını, bayatılarını, aşıq sənəti ilə bağlı incilərin xəlqi mahiyyətini elmi prinsiplərlə araşdırır. Onun fikrincə, Güney Azərbaycan folkloru ümumən Azərbaycan folklorunun, mədəniyyətinin cövhərini özündə çox gözəl yaşadır. Tovuz, Qazax, Şirvan, Gəncə, Gədəbəy, Borçalı, Təbriz və başqa məktəblərin üslub xüsusiyyətlərini, havacatlarını öyrənib. Güney Azərbaycanda məşhur olan aşıq havacatlarını, habelə xalq arasında yaşayan 14 dastanı Bakıda yazdırıb. O dastanlar yaddaşlarda demək olar, yox idi. Güney Azərbaycanda - Qaradağ mahalında ifa edilən 18 havacatın lentə alınmasını isə gözəl hadisə sayır. Onu Azərbaycan dinləyicisinə ilk dəfə Elxan Məmmədli Azərbaycan radiosunun populyar “Sarıtel” verilişində tanıdıb. Güney Azərbaycandakı havacatları buradakı soydaşlarımıza sistemli şəkildə təqdim olunmasının əhəmiyyəti odur ki, bunlar itmək təhlükəsindən qurtarır, sabahda ölməzlik qazanır.

Çağdaş dövrdə Güney Azərbaycanda Azərbaycan folklorunun, ümumən mədəniyyətinin, incəsənətinin öyrənilməsi problemlərindən danışan İsa Təbrizli bildirir ki, çətinliklər olsa da, proses davam edir: “Şah dövründə aşıq sənətini yaşatmaq çox çətin idi. Ustadlarımızı zaman-zaman döyüblər, təhqirlərə məruz qoyublar, üstəlik də sazlarını qırıblar. Bu sənət Dədə Qorqud yadigarıdır, habelə o qədər mürəkkəb və zəngindir ki, bunu ancaq türkün dili özündə yaşada və ifadə edə bilər.

Millətimiz həmişə öz tarixini yaxşı bilsin, dilinə yiyə dursun. Aşıq sənətini öyrənənlər sırasında hər cür yaş sahibləri var. Saz dilimizin simvoludur. Belə bir duyğunun formalaşması gərəkdir ki, kim sazda çalmağı bacarmasa belə, evində saz olsun. Güneydə sazımızı öyrənən qadınlar da var. O qadın sazı çörəkpulu qazanmaq üçün yox, mənəvi zövq almaq, milli ruhuna yiyəlik etmək üçün öyrənir. Özümüzü tanımaqda sazımız bizə çox kömək edir. Güneydə o qədər zəngin folklor nümunələrimiz məhv olub gedir ki. Aşıq vardı, sinəsində 80 dastan yaşadırdı, o sərvət yazılmadı, hamısını özüylə apardı. Bu, ürəyimi ağrıdır. Əlimdən gələni edirəm ki, Güney Azərbaycanda xalq ruhumuzun soraqları itməsin. Qapı-qapı gəzmişəm, bu soraqları yığmışam. Aşıqlıq etdiyim yerlərdə deyirəm, mənə yeyib-icmək gərək deyil, ən böyük zövqüm xalqın sinəsində yatan sərvəti toplamaqdır. Soydaşlarımıza xalqımızın bu yöndə yaradıcılığından danışırım. Folklorunu bilmək və yaşatmaq hər bir xalqın müqəddəs borcudur” (7).

Ancaq hər bir sahədə olduğu kimi aşıq sənətində də ardıcıl inkişafın olması çox gərəkdir. Bu, o deməkdir ki, əgər Azərbaycan aşıq sənətində qədimlik üstə yeniliklər olmasa, yəni yeni havacatlar, dastanlar yaranmasa, o zaman sənətin tükənməsi təhlükəsi baş verə bilər, çünki artmayan azalır.

Aşıq Səlcuq Şahbazi Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin bugünkü durumunu belə dəyərləndirir: “Aşıq sənəti müqəddəsdir. Mən bu sənətin aşıqiyəm. Özümü Məcnun, sənətimi də Leyli bilirəm. Ona görə də aşıq sənəti nə qədər zirvədə olsa, sevinirəm. İndi Güneydə aşıq sənəti yavaş-yavaş dil açır, ayaq üstə durmağa çalışır. Onu yaşatmaq hər birimizin borcudur” (8). 2015-ci ildə İran Aşıqlar Birliyi rəsmi dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra S.Şahbazi Təbriz, Urmiya, Zəncan, Miyana, Parsabad, Meşkinşəhr, Tehran, Kərəc və b. şəhərlərdə nümayəndələr seçilib, idarə heyəti yaradılıb, İrandakı bütün türk-azərbaycanlı şəhərlərində seçkilər keçirilib, bölgələrdə aşıqlar nümayəndəliklərini yaradıblar. Birliyin əsasnaməsi yazılıb, qəbul olunub. Aşığın “Dədə Qorqud Aşıqlar Qrupu” var.

Güney Azərbaycanda aşıq sənətini araşdıran prof. İlqar İmamverdi Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin durumunu öyrənmək üçün 1999-cu ilin martında Təbrizdə, Eher, Qayabası bölgələrində, köhnə Urmiya vilayətində, Sulduzda ustad aşıqlarla görüşüb, söhbətləşib. Ümumən 100-dən artıq peşəkar ifaçı ilə yaradıcılıq söhbəti edib.

İ.İmamverdi aşıqların ifaçılıq və mütaliə məharətini birbaşa dinlədikdən, əldə etdiyi maraqlı məlumatlar nəticəsində müəyyən, canlı təsəvvür yarada bilib. Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin belə yüksək səviyyəyə çatması təsadüfi deyil: “Fikrimizcə, qədim və zəngin ənənələrə malik böyük aşıq sənəti burada, ayrı-ayrı bölgələrində özünəməxsus şəkildə formalaşmış və inkişaf etmişdir. Bizə məlum olan bu bölgələrdən Qaradağ, Eher, Kələybər, Həmədan, Xorasan, Təbriz, Sava, Zəncan, Qoçan, Tehran, Urmiyə, Sulduz, Xoy və b. bölgələrin öz mahnıları, çoxsaylı ustad sənətkarları, yaradıcı ruhda həvəskar aşıqları, demək olar, hər birinin müxtəlif ifa üsulları, repertuarı var” (5).

Araşdırmaçı həmin aşıqların adlarını sadalayır: Aşıq Niftulla, Aşıq İsfəndiyar (Aşıq Niftullanın atası), Aşıq Qala, Aşıq Mehralı, Aşıq Baxşı, Aşıq Əmən, Aşıq Məhbub, Aşıq Meşi Paşayi, Aşıq Xeyrulla Heydərkamli, Aşıq İsa, Aşıq Bəşir, Aşıq Davud Daveri (sazbənd), Aşıq Polad Zəməvi, Aşıq Məlik Halamlı, Aşıq Oruc Halanlı, Aşıq Mürvət Mülk, Aşıq Məmmədali Əhərli, Aşıq Əminoglu Məmmədşah, Aşıq Ağaməmməd Kərəğənli, Aşıq Abbasəli Azganlı, Aşıq Nifti Hacahbəy Kəndi, Aşıq İsmiyəli, Aşıq Səhlində Əziz Əsədi, Aşıq Abbas Həsən, Aşıq Qaramirzə, Aşıq Qaraçıoğlu Aslan, Aşıq Xanlar, Aşıq Mikayıl, Aşıq Ələkbər Sünlüklü, Aşıq Qulu Türkdarı (Aşıq Hüseyn Cavanın tələbəsi), Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Hübət Kələyberli, Aşıq Xeyrulla Şıxhüseynli, Aşıq Mütəllim, Aşıq Cabbar, Aşıq Cəmşid, Aşıq Gümüşkəsər, Aşıq Hacəli, Aşıq Səlim, Aşıq Tağı, Aşıq Musa, Aşıq Rza, Aşıq Zeynal, Aşıq Ələkbər Zarei, Aşıq Məlik Mədəni, Aşıq Həsənqulu, Aşıq Oruc Həsəni (140 yaşında vəfat edib, Aşıq Abbasın qardaşdır), Aşıq Hifi, Aşıq Hüseyn Sai, Aşıq Qulam Şəmi, Aşıq Qəşəm Cəfəri, Aşıq Məmməd Mərəndi, Aşıq Əziz Şəhmazi, Aşıq Yusif Dizətəkli, Aşıq Aslan Hoylu, Aşıq Əli, Aşıq Hüseyn Təbrizi, Aşıq Hübət, Aşıq Əbdülrəhman...

Hələ araşdırmada Güney Azərbaycanda zaman-zaman bu aşıqları balabanda müşaiyət edən balabançıların da adlarına rast gəlirik: balabançı Abbas İbadiyan (Balabançı Dürrəlidən dərs alıb. Aşıq Hacı İbadiyyənin qardaşdır.), balabançı İzzət, balabançı Cəmşid Aşığı, balabançı Nağı Əlizadə, balabançı Səni, balabançı Agaeən (5).

Xürrəmdərə aşıq muhitindən Aşıq Gülab Davutbəyinin Novruz bayramı ilə bağlı şeirlərində (“Mübarək”, “Bayram günləri”, “Təzələndi”) xalq ruhunun ifadəsi özünü göstərir. Təbiidir ki, bu şeirlərdə Novruzun ümumtürk kontekstində mahiyyətinin ifadəsini tam görmək olmur, ancaq şair görünməndə yazın gəlişinin insanda yaratdığı coşğu var:

Ay ellərim sizə gözəl sözümlər var,
Təzə bayram, təzə iliz mübarək.
Tarix döndü gəldi təzə baharım,
Təzə bayram, təzə iliz mübarək.

Yaxud:
Gəl mənimlə aşna olag,
Təzə bu bayram günləri,
Bülbül gəlir gülə qonag,
Təzə bu bayram günləri.

Yaxud:
Gəldi bahar fəslə, şad olsun bülbül,
Zövq edib rişədən gül təzələndi.
Tamam Türk elində xalqım xoş olsun,
Novruz bayramında il təzələndi (5).

S o n u c

Araşdırma göstərir ki, Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin tarixi kökləri qədim olub, ruhən bütöv, tarixi Azərbaycanın ruhunu özündə daşımaqla, mahiyyətini tam ifadə edir. Çağdaş Güney Azərbaycan aşıqlarının ötən yüzilin ortalarından başlayaraq hərtərəfli inkişafında Quzey Azərbaycan aşıqlarının yaradıcılığı mühüm rol oynayıb. Sovet dövründə Quzey Azərbaycanda radionun, televiziyanın yaranması və inkişafı Güney Azərbaycanda sözügedən imkanlar yarandıqdan, əlçatan olduqdan sonra aşıqlarımızın ruh yaddaşının qorunması və bu nümunələr əsasında inkişafına ciddi təkan verdi. Şübhəsiz, Güney Azərbaycanda 200 ildən çox bir müddətdə soydaşlarımız bütün qadağalara, hətta ana dilində danışmağın belə yasaq olunmasına, ana dilli məktəblərin açılmamasına baxmayaraq şifahi ənənəni (folkloru) qoruyub saxladılar. Xalq danışq dilinin, ruhunun ölməməsinin sübutu olaraq Güney Azərbaycanda aşıq sənəti səngimədi, böyük bir ulusal imkan kimi yenidən aşkarlandı.

Bu gün Güney Azərbaycanda aşıq sənətinin inkişafında saz ansamblları mühüm rol oynayır. Bu ansambllardakı əhval aşıqların ulusal ruhun tələbinə uyğun davrandıqlarını göstərir. Coşğun ifalar döyüşkən şeirlərdən güc alır, habelə ilahi saz musiqiləri şeirlərin soydaşlarımızın ruh yaddaşına yazılmasında əvəzsiz rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qaliboğlu E. Şəxsi arxivi.
2. Namazov Q. Ozan-aşıq sənətinin tarixi. Bakı, Elm və təhsil, 2013, 480 səh.
3. Nəbiyev A. Azərbaycan aşıq məktəbləri, Bakı, “Nurlan”, 2004. 312 səh.
4. Nəbiyev A. Təbriz aşıq məktəbi. [Təbriz aşıq məktəbi \(xalqcebhəsi.az\)](http://Təbriz aşıq məktəbi (xalqcebhəsi.az)10)10 iyul 2018. [Aşıqlar heyəti Təbrizdə toplandı \(trt.net.tr\)](http://Aşıqlar heyəti Təbrizdə toplandı (trt.net.tr)10)
5. XX. asır Güney Azərbaycan'ın aşık muhiti ve bazı sorunları. dr. İlgar İmamverdiyev. [XX. ASIR GÜNEY AZERBAJYCAN'IN AŞIK MUHİTİ VE BAZI SORUNLARI. Dr. İlgar İMAMVERDİYEV' - PDF \(docplayer.biz.tr\)](http://XX. ASIR GÜNEY AZERBAJYCAN'IN AŞIK MUHİTİ VE BAZI SORUNLARI. Dr. İlgar İMAMVERDİYEV' - PDF (docplayer.biz.tr)10)
6. Huşəng Cəfəri: “Dedim ki, həqq mənimkidir” www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2020/aprel/710055.htm.
7. Təbrizli İ. [Güney Azərbaycanda aşıq sənəti \(anl.az\)](http://Güney Azərbaycanda aşıq sənəti (anl.az)10)
8. Şahbazi S. [“O tay-bu tay aşıq sənəti birdir” \(medeniyyət.az\)](http://O tay-bu tay aşıq sənəti birdir (medeniyyət.az)10)

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant: 23.10.2023

Son variant: 01.11.2023